

ҲУДУДЛАРДА БАНДЛИК МУАММОСИНИ ҲАЛ ҚИЛИШДА АГРАР СОҲАДАГИ ТАДБИРКОРЛИКНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ

Улугова мастура Пардаевна
Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Бизнес ва
тадбиркорлик олий мактаби тингловчиси

Ҳудудларда бандлик муаммоси мамлакатлар иқтисодиётида муҳим масала сифатида турибди, чунки ишсизлик даражаси иқтисодий барқарорликни таъминлаш ва ижтимоий барқарорликни сақлашга катта таъсир кўрсатади. Айниқса, ривожланишдаги давлатларда, жумладан, Ўзбекистонда, қишлоқ жойларида ишсизлик масаласи энг долзарб аҳамиятга эга бўлиб, бу иқтисодий ва ижтимоий муаммоларнинг бири ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигининг аҳамияти бугунги кунда янада ортиб, аҳолининг кўпчилиги қисми аграр соҳада ишлаши туфайли, бу соҳада тадбиркорлик фаолиятини ривожлантириш бандликни ошириш ва ишсизлик муаммосини бартараф этишда муҳим омилга айланади.

Қишлоқ жойларда иш билан таъминлаш ва янги иш ўринларини яратиш бўйича ҳукуматимиз томонидан комплекс чора-тадбирлар олиб бориляпти, мақсадли жумладан, тармоқ ва ҳудудий дастурлар амалга оширилмоқда, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришда кластерлар ва кооперациялар тизимлари жорий этилмоқда.

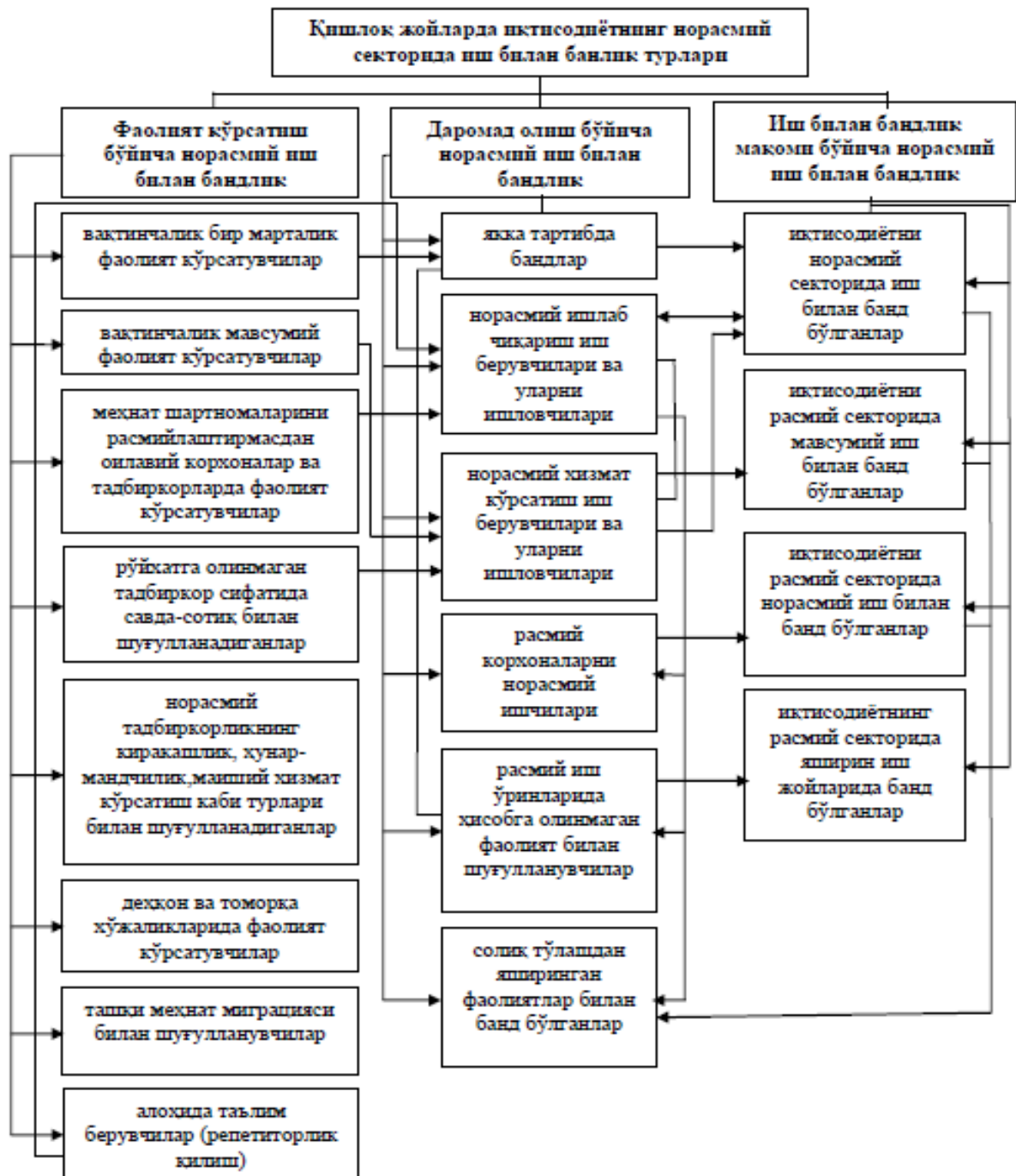
Ҳозирги пайтда қишлоқ жойлардаги меҳнатга лаёқатли аҳолининг 63,3% норасмий иш билан банд бўлиш билан бирга унинг 15%дан ортиғи камбағаллар тоифасига киради. Бундай вазият аҳолининг камбағаллиги қисқаришининг асосий йўналиши бўлган норасмий иш билан бандликни камай-тириш билан узвий боғлиқда фундаментал тадқиқотлар олиб боришни ўта муҳимлигини белгилайди.

Шу билан бирга меҳнатга лаёқатли қишлоқ аҳолисининг норасмий иш билан бандлик ва камбағалликни камайтиришга қишлоқ ёшлари ва аёлларининг иқтисодий фаоллиги ва малакавий касбий даражасини пастлиги, қишлоқ хўжалигидаги иш ўринларининг асосий қисми қисқа муддатли ва мавсумий характерга эгаллиги, ишчи кучининг салмоқли қисми иш ҳақи паст ва барқарор бўлмаган иш ўринларида банд этилганлиги, хориждан инвестицияларни жалб этиш бўйича фаол ҳаракатнинг сустлиги, қишлоқ иқтисодиётининг қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати ва бошқа тармоқлари ва соҳаларида иш ўринлари ташкил этиш юқори даражада эмаслиги, меҳнат бозоридаги фаол сиёсатни молиялаштириш ва хусусий бандлик агентликлари фаолиятининг суст ривожланаётганлиги ҳамда ташқи ва ички меҳнат миграциялари яхши ташкил этилмаганлиги каби муаммоларни ҳам бевосита таъсирини илмий тадқиқ этиш лозим.

Ўзбекистон қишлоқ жойларида норасмий секторда бандлик муаммоси ижтимоий-иқтисодий вазиятни баҳолашдаги қийин-чиликлар билан узвий боғланганлиги учун ҳам унинг ривожланиш тенденциясини, амал қилиш кўламини ўрганиш зарурияти мавжуд.

Қишлоқ жойларда норасмий иш билан бандлик турли фаолият турларида учрайди ва улар бир-бирлари билан мураккаб ўзаро боғлиқликда бўлади (1-расм).

Норасмий сектор барча мамлакатларда мавжуд бўлиб, агар ривожланаётган мамлакатлардаги норасмий секторни кўриб чиқадиган бўлсак, аввало, “норасмий сектор” тушунчаси Халқаро Меҳнат Ташкилоти томонидан киритилган, норасмий секторга фақат яқка тартибда ишловчилар ҳамда рўйхатдан ўтмаган кичик ишлаб чиқариш бирликлари (фақатгина улар уй хўжалиги корхоналари) қисман киритилган.

1-расм. Қишлоқ жойларда иқтисодиётнинг норасмий секторида иш билан бандликни турлари ва уларнинг ўзаро алоқалари.

Асосан, бу тушунчалар ўртасидаги фарқларни бозор иқтисодиётига ўтиш даврини бошидан кечираётган давлатларда ажра-тиш мушкул. Бундан ташқари, ҳар бир давлатнинг ўзига хос хусусиятларига қараб норасмий секторга турлича таъриф берилади.

Бизнингча, норасмий секторда иш билан бандлик-меҳнатга лаёқатли аҳолини расман рўйхатга олинмаган, тегишли солиқларни тўламайдиган

кичик ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш корхоналарида ҳамда тадбиркорлик объектларида фаолият кўрсатаётган расмий секторлардаги корхоналарнинг меҳнат воситаларидан фойдаланган ҳолда яширин даромад топиш мақсадида асосий ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш воситаларига бирикиши ёки таъсир этиши.

Қишлоқ жойларда норасмий фаолият билан бирламчи шуғулланиш норасмий бандлик сифатида қаралади. Чунки норасмий фаолият билан иккиламчи шуғулланишни аниқлашни аниқ услубияти мавжуд эмас.

Ҳозирги пайтда қишлоқ жойларда аҳоли турмуш даражасининг секин ўсиши, иш ҳаққи даражасини пастлиги ва давлат секторида иш ўринларини етишмаслиги ҳамда расмий секторда иш билан бандликнинг ялпи беқарорлиги оқибатида расмий секторда ишловчиларнинг норасмий секторга ўтиб кетиши, иқтисодий нофаол аҳолининг меҳнат бозорига мажбуран чиқиши ва норасмий секторни тўлдириши, норасмий секторда иккиламчи бандлик доирасининг кенгайиши кузатилмоқда.

Норасмий иш билан бандлик баъзида камбағалликни келтириб чиқарса, баъзида фавқулотда юқори даромад келтириши ҳам мумкин. Хусусан, Ўзбекистон қишлоқ аҳолисини норасмий иш билан банд бўлганлари расмий секторда иш билан банд бўлганларга қараганда юқори даромадга эга бўлмоқда ва бу ҳолат норасмий секторда иш билан банд бўлганларнинг юқори меҳнат унумдорлиги билан ҳарактерланади.

Иқтисодиётнинг норасмий секторида иш билан бандликни камайтиришнинг иқтисодий механизмларида мужассамланган чора-тадбирлар орасида қишлоқ хўжалигининг нисбатан янги кластерларида (пахтачилик-тўқимачилик, ипакчилик, чорвачилик, балиқчилик, доривор ўсимликлар, агротуризм, ва бошқалар) ва кооперацияларида, ҳамда қайта ишлаш саноати, қурилиш ва қурилиш материалларини тайёрлаш саноати, хизмат кўрсатиш ва бошқа тармоқларда ишловчиларни моддий рағбатлантирувчи янги иш ўринларини ташкил этиш, давлат томонидан кафолатланган тўғридан-тўғри хорижий инвестицияларини киритиш, ҳамда инновацион ва иқтисодий самарали технологияларни жалб қилиш етакчи ўринни эгаллайди. Булар эса қисқа муддатларда янги иш ўринларини ташкил этилишига олиб келади.

Қишлоқ иқтисодиётининг норасмий секторида иш билан бандликни камайтириш ижтимоий-демографик механизмларини асосийларини камбағаллик мақомига эга норасмий иш билан банд бўлганлар имтиёзли ёки бепул уй-жойлар билан таъминлаш, қомул хизматлар тўловларидан камида бир йилга озод этиш ёки 30-50% тўловларни амалга оширишга рухсат этиш, ўсмир-ёшлар, кўп болали аёллар ва меҳнатга лаёқатли пенсионерлар учун ижтимоий кафолатланган меҳнат, дам олиш ва бола парваришлаш шароитларини яратиш каби чора-тадбирлар ташкил этади. Мазкур механизмлар мажмуасида қишлоқ норасмий иш билан банд ёшларини иш

берувчилар ҳисобидан замонавий, профессионал касб-хунарларга ўргатиш ва олий ва ўрта махсус таълим муассасалари битирувчиларини меҳнатга мослашувчанлигини ошириш ҳам муҳим ўрин тутди.

Қишлоқ жойларда давлатнинг иқтисодий ва ижтимоий соҳаларидаги сиёсатлари мужассамлаган ташкилий-ҳуқуқий механизмларини такомиллаштирмасдан ва уларни қўлланиш самарадорлигини оширмасдан туриб, норасмий секторда иш билан бандликни камайтиришга эришиб бўлмайди.

Ушбу механизмлар самарадорлигини оширишда иш берувчилар билан ёлланма ишловчилар ўртасидаги меҳнат шартномалари ва ишчи кучларни меҳнат ҳаракатлари ва миграциялари бўйича меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни такомиллаштириш муҳим ўрин эгаллайди ва уларни халқаро меҳнат-ҳуқуқи нормаларига мос ҳолда қайта ишлаб чиқиш зарур.

Юқорида қайд этилган самарали механизмларни тадбиқ этиш асосида қишлоқ иқтисодиётининг қишлоқ хўжалиги, қайта ишлаш саноати, қурилиш ва қурилиш материалларини тайёрлаш саноати, хизмат кўрсатиш каби асосий тармоқларда янги иш ўринларини ташкил этиш, зарурий талаб ва таклиф бўлган профессионал мутахассислар ва касб-хунарларга тайёрлаш ҳамда меҳнат бозори инфратузилмаси ва меҳнат миграцияларини такомиллаштириш, ҳамда ташкиллаштирилган ортиқча ишчи кучи экспортини ривожлантириш бўйича стратегик йўналишлар ва уларга эришишнинг яқин келажакдаги прогноз параметрларини ишлаб чиқариш ҳамда уларни амалиётга тадбиқ этиш қишлоқ жойларда норасмий иш билан бандлик ва ишсизликни кескин камайтиришга олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11-сентябрдаги “Ўзбекистон 2030” Стратегиясини тасдиқлаш тўғрисидаги ПФ-158-сон Фармони.
2. Мухторов А.Х, Султанов Б.Ф, Саиджонов С.Ж. Аграр соҳани инновацион ривожлантиришнинг асосий йўналишлари (Монография) – Тошкент.
3. Рустамова И.Б. Аграр соҳада инновацион жараёнлар самарадорлигини оширишнинг илмий-ўслубий асослари. // Иқтисодиёт фанлари доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Тошкент, 2020.